

FLEMMING ROSE

**TAVSHEDENS
TYRANNI**

HERFRA HVOR JEG STÅR

Tvivl er ikke en behagelig tilstand, men vished er absurd.

Voltaire

EN SØNDAG MORGEN i 2009 står jeg under bruseren på et hotelværelse i Lyon, mens regnen trommer på vinduet, og den ene af byens to floder kan skimtes for enden af den smalle gade. Om en times tid skal jeg på rådhuset deltage i en debat om trusler mod ytringsfriheden i Europa arrangeret af den franske avis Libération. Det har jeg gjort ofte de seneste år. I går var jeg i Paris, og først på ugen var jeg involveret i en ophedet meningsudveksling på en konference i Berlin om muslimer og islam i europæiske medier. En tilhører rejste sig, kort efter at jeg var begyndt at tale, og gik op mod panelet, hvor jeg sad, mens hun med skælvende stemme råbte, hvem der havde givet mig ret til at give hende og de øvrige muslimske tilhørere en lektion i demokrati. Derpå pegede hun vredt på arrangørerne og spurgte, hvordan de havde kunnet finde på at invitere mig, og forlod salen uden at vente på et svar.

På amerikanske universiteter er jeg blevet mødt med plakater og protestaktioner fra studerende, der har været imod, at jeg fik tildelt en talerstol. I Jerusalem blev der uden for et universitet, hvor jeg skulle optræde, afholdt en demonstration med krav om at fjerne mig fra listen af paneldeltagere. Efter at jeg på en Unesco-konference i Doha i foråret 2009 gav udtryk for mit syn på den globale debat om ytringsfrihedens grænser, endte det med en bølge af utilfredse mails til de lokale myndigheder og etablering af en varm linje til indenrigsministeriet, hvor borgere ringede ind og højlydt brokkede

sig over, at Qatars emir havde lukket mig ind i landet. I den lokale presse blev jeg omtalt som den »danske satan«.

I foråret 2006 inviterede studentersamfundet Oxford Union mig til at deltage i en debat på byens berømte universitet om demokratiets prioritering af ytringsfrihed og hensynet til religiøse følelser. Oxford Union har siden grundlæggelsen i 1823 været et vigtigt debatforum, og den konservative premierminister Harold Macmillan kaldte ved en lejlighed Oxford Union for »ytringsfrihedens sidste bastion i den vestlige verden«. Den traditionsrige forening bestræber sig på at få tidens kontroversielle emner sat på dagsordenen, hvad enten det er krig, racisme, religion, Mellemøsten eller andre sprængfarlige emner. Kontrovers hører altså til dagens orden i Oxford. Ikke desto mindre udviklede netop mit besøg sig ifølge den lokale presse til den største sikkerhedsoperation, siden popstjernen Michael Jackson havde besøgt den hyggelige universitetsby nogle år tidligere. Jeg blev mødt af en sikkerhedschef i lufthavnen og i al hemmelighed indlogeret på et hotel under falsk navn. Før debatten blev området ved Oxford Union afspærret af politiet, og alle tilhørere måtte lade sig kropsvisitere og gå igennem en metaldetektor, før de blev sluppet ind i salen.

I forbindelse med World Association of Newspapers' kongres i Moskva for nogle år siden forsøgte de russiske myndigheder høfligt, men bestemt at give mig et praj om, at jeg skulle holde mig væk. Muslimske ledere i Rusland var utilfredse med min tilstedeværelse, men det kunne Kreml af hensyn til en eventuel skandale – indrejseforbud i forbindelse med en konference om pressefrihed – ikke sige ligeud. Jeg forstod først meningen med deres signaler senere, så jeg rejste intetanende til Moskva, men siden har jeg ikke kunnet få visum, selvom jeg takket være min russiskfødte hustru har nær familie i Rusland, mange gode venner i den russiske hovedstad og har boet 12 år i landet. Det oplevede jeg aldrig under kommunismen, selvom jeg var erklæret antikommunist og omgikkes systemkritikere.

Jeg kunne fortsætte listen over episoder, men det er der ingen grund til. Billedet er tydeligt, mens jeg denne efterårsmorgen under bruseren løber mine argumenter igennem før debatten. Jeg er i vide kredse blevet en kontroversiel figur, som mange mennesker elsker at hade, og nogle tilmed ønsker at slå ihjel. Jeg har brudt min hjerne med at finde en forklaring på et tilsyneladende paradoks: Jeg er ingen provokatør, er ikke på evig jagt efter konflikt for konfliktens skyld, og jeg oplever ingen særlig tilfredsstillelse, når folk føler sig krænkede over noget, jeg har sagt eller gjort. Ikke desto mindre har mange udråbt mig til en ballademager og provokatør, der ikke tænker på konsekvensen af sine handlinger. Hvordan kunne det gå til?

JEG HAR ALTID godt kunnet lide at diskutere, men ofte har jeg været mere optaget af at finde områder, hvor jeg deler opfattelse med folk, end ting, der skiller vandene. I mine formende år brød jeg mig ikke om tanken om, at der kunne være nogen, der ikke kunne lide, hvad jeg tænkte og sagde. Jeg var konflikttsky, og som en bekendt udtrykte det: *eager to please*.

Det ændrede sig med alderen. Jeg blev mere moden, blev gift, fik børn og stiftede familie, og jeg blev mindre bange for at stå alene med mine holdninger. Det var især mødet med Sovjetunionen i 1980'erne, som gav mig en interesse for samfundspolitiske emner. Den var perifer under min opvækst. Jeg syntes, at politik var en døds-syg affære. Jeg var snarere optaget af intellektuelle udfordringer som sprogvidenskab og semiotik og eksistentielle spørgsmål. Politik repræsenterede ingen af delene. I Sovjetunionen gik livets alvor imidlertid op for mig. At frihed ikke var en selvfølge, at der var mennesker, som betalte en høj pris for at sige deres mening, at frygten kan gennemsyre et samfund, så alle kigger sig over skulderen, så snart de træder ud af privatsfæren, og mange tilmed gør det inden for hjemmets fire vægge; at censuren godt nok fandtes, men på lange stræk ikke var nødvendig, fordi tavshedens tyranni herskede. På den måde fik politik en eksistentiel dimension, som jeg ikke

havde haft øje for tidligere. Ord betød pludselig noget, ord kunne have konsekvenser. De kunne være farlige.

Alt det skænkede jeg selvfølgelig ikke en tanke, da jeg i september 2005 fik ansvar for et journalistisk projekt, der siden kom til at gå under navnet »Muhammed-krisen«, »Karikaturkrisen«, »Tegningesagen« eller i den globale offentlighed »The Cartoon Crisis«. Ikke desto mindre sad mine erfaringer i rygmarven, var en del af det apparat, jeg oplevede og fortolkede verden med, og i den forstand satte de en ramme for min tilgang til Muhammed-sagen.

Selvom jeg har stærke holdninger til nogle ting, så er jeg ikke den, der har en klar mening om hvad som helst. Jeg er alt for meget i tvivl. Jeg går og grunder længe over ting, fortaber mig ofte i flertydigheder, på den ene, den anden og den tredje side. Det er, vil jeg mene, også i bredere forstand det moderne menneskes vilkår, og, når det kommer til stykket, det sekulære demokratis styrke. Tvivlen som udgangspunkt for udforskning og forståelse af virkeligheden, tvivlen som anledning til nysgerrighed og formulering af kritiske spørgsmål. Tvivlen kan være irriterende, for den bærer i sig forestillingen om noget ufærdigt, om noget usikkert og uperfekt, men den er også, som den vestlige civilisations historie har vist, en stor ressource, som dybest set grunder sig på en stærk følelse af, hvem man selv er, på forankring i et eksistentielt mod, der giver plads til uenighed og opgør med etablerede sandheder. En proces, der kan være chokerende, smertefuld og ladet med konflikt. Derfor behøver tvivlen ikke nødvendigvis at give grund til bekymring på Europas vegne. Tvivlen gennemsyrrer, som Danmarks tidligere udenrigsminister Per Stig Møller har gjort opmærksom på, også demokratiets institutioner. De er til forskel fra et diktatur og bevægelser grundet på totalitære ideologier baseret på ideen om, at ingen har monopol på sandheden, og det er en styrke. Det drejer sig om delingen af magten, sekularisering, politisk pluralisme, ytringsfrihed, religionsfrihed og forskningsfrihed. Alle disse principper er næret af tvivlen som en positiv kraft.

Men der er selvfølgelig grænser for tvivl. Når man tvivler på alt, når man er kommet dertil, at alt kan være lige godt eller dårligt, at sandheden ikke findes, og når man på den baggrund ikke kan fastslå, hvad der er rigtigt eller forkert, så er tvivlen blevet en trussel mod demokratiet. For i den verden er der ingen principiel forskel på fangen i en kz-lejr og det regime, der har indespærret ham, på gerningsmanden og hans offer, på dem, der forsvarer, og dem, der bekæmper friheden.

HVORDAN KUNNE DET gå til, at Muhammed-tegningerne blev så skelsættende en begivenhed, som fem år efter offentliggørelsen stadig trækker spor både i Danmark og i den internationale debat? Det findes der – som med en hvilken som helst kompleks begivenhed – ingen enkel forklaring på. Den britiske historiker og journalist Timothy Garton Ash anskueliggjorde fint problemstillingen i et essay i anledning af 20-året for Berlin-murens fald. Han påpegede, at der findes forskellige forklaringer på Murens fald afhængig af ens ståsted, geografisk, politisk eller fagligt. Hvis man er vesttysker og på venstrefløjen, vil man måske fremhæve Willy Brandts østpolitik i 1970'erne. Hvis man er polak, retter man opmærksomheden mod den polskfødte pave, Lech Walesa og Solidaritet. Er man amerikaner og republikaner, vil man se præsident Reagan som en udslagsgivende faktor. Ruslandseksperter vil i højere grad hæfte sig ved Mikhail Gorbatsjovs rolle i forløbet. Andre vil tillægge statsledere en mindre rolle og give æren eller skylden til folkelige bevægelser eller systemkritikere og dissidenter i øst. Al Qaida og andre islamister er overbeviste om, at deres kamp og Sovjetunionens nederlag i Afghanistan satte gang i sammenbruddet. Alle disse faktorer og mange andre – ikke mindst faldende oliepriser i midten af 1980'erne – spillede en rolle.

Den samme mangfoldighed gjorde sig gældende i forhold til Muhammed-krisen. Nogle mente, at Morgenavisen Jyllands-Posten bar hovedansvaret for balladen, andre udpegede de danske imamer,

der under krisen rejste rundt i Mellemøsten med en sagsmappe for at opildne den internationale islamiske opinion mod Jyllands-Posten og Danmark. Der var også nogle, der var af den opfattelse, at Danmarks statsminister Anders Fogh Rasmussen var hovedskurken, fordi han i efteråret 2005 afviste at drøfte offentliggørelsen af tegningerne med ambassadører fra flere muslimske lande og undlod at lægge afstand til Jyllands-Posten. Atter andre tillagde Organisationen for den Islamiske Konference (OIC) hovedrollen som iscenesætter af en global konflikt, der skulle fremme deres særlige opfattelse af menneskerettigheder i FN, hvor de især siden 2001 har argumenteret for nødvendigheden af at kriminalisere kritik af islam under det tvetydige begreb »islamofobi«. Men der var også stemmer, der fremhævede enkelte lande som Egypten, Saudi-Arabien og Pakistan, der ønskede at bruge tegningerne til at fjerne opmærksomheden fra indenrigspolitiske forhold, og atter andre iagttagere der så konflikten i en bredere sammenhæng som et sammenstød mellem islam og Vesten, et sammenstød, som Osama bin Laden og hans tilhængere har været dygtige til at udnytte til mobilisering af trosfæller til hellig krig. Endelig var der røster, der identificerede det sekulære samfund i Vesten i almindelighed og danskernes ugudelighed i særdeleshed som årsag til manglen på forståelse for muslimers religiøse følelser.

Iagttagere diskuterede endvidere, om Muhammed-sagen var til gavn for debatten om islam og selvcensur, eller om affærens virkninger alene var skadelige. Man drøftede, om konflikten kunne være undgået, eller om den var lovmæssig i den forstand, at et sammenstød ville være kommet før eller siden, og at det var et sammenfald af omstændigheder, der gjorde, at det blev Muhammed-tegningerne og ikke en anden begivenhed, der udløste det.

JEG HAR BRUGT flest kræfter på at forsøge at forstå og forholde mig til kritikken af Jyllands-Posten og mig selv. De forløbne fem år har i den forstand været en lang rejse. Fysisk og mentalt. Jeg har diskute-

ret med danskere til højre og venstre i det politiske spektrum, med muslimer og kristne, med europæere og amerikanere, med folk fra Mellemøsten og Asien, med venner og fjender, med troende og ikke-troende, og interessant nok har skillelinjerne ikke altid fulgt de politiske, religiøse, kulturelle eller geografiske kategorier, man skulle forvente, selvom jeg selvfølgelig ikke vil påstå, at flertallet af muslimer har været på min side. Der er imidlertid muslimer, der har støttet offentliggørelsen af tegningerne, mens der er kristne og ateister, der har fordømt dem og krævet dem forbudt. Debatten er global og berører fundamentale problemer i et hvilket som helst samfund, selvom tegningerne blev til i en dansk og europæisk kontekst.

Jeg har læst og lyttet for at udvide min horisont og for at få en dybere forståelse af de emner, som debatten har rejst: ytringsfrihed og religionsfrihed, tolerance og intolerance, indvandring og integration, islam i Europa, flertal og mindretal, globalisering – for blot at nævne nogle få. Det har været lærerigt, men til tider også – hvis jeg skal være ærlig – overvældende og frustrerende. Hvad gør man, når man pludselig befinder sig i en diskussion med hele verden, og alle har stærke holdninger til det, man har gjort og sagt? Når man ser, at den ene misforståelse tager den anden, og verden koger af vrede og krænkelse? Hvad siger man til kolleger, der spørger, om man kan sove godt om natten efter at have været skyld i hundredvis af menneskers død? Når man bliver beskyldt for at være racist og fascist og ville starte Tredje eller Fjerde Verdenskrig?

Da jeg begyndte at overveje denne bog, var det min hensigt at gå i clinch med alle argumenter, misforståelser og fordrejninger. Jeg har opbygget et gigantisk arkiv med kommentarer, fortolkninger og reaktioner på Muhammed-tegningerne fra hele verden og ville dokumentere, at jeg havde ret, og at andre tog fejl. Den kulturkamp har jeg ført i det meste af verden de seneste fem år. Debat er fint, det er vigtigt, og jeg vil fortsætte med at stille op, hvor folk har lyst til at diskutere eller høre mine synspunkter, men jeg har undervejs fået behov for at kigge indad, reflektere over min egen historie og bag-

grund og spørge, hvad der drev mig. Hvorfor denne debat var så vigtig, hvorfor jeg fra første færd og nærmest instinktivt definerede debattens kerne, mens jeg var mindre optaget af andre aspekter.

Siden jeg var ganske ung, har jeg været optaget af forbindelsen mellem den lille og den store historie, mellem det enkelte individs bevæggrunde og private levned og hans eller hendes stillingtagen til store samfundspolitiske spørgsmål. I sidste ende var interessen båret af en ambition om intellektuel hæderlighed og en forståelse af, at alle historier begynder og ender med individer, deres valg og beslutninger. Jeg var af den opfattelse, at jeg havde en pligt til at stræbe efter overensstemmelse mellem, hvad jeg mente, hvilke holdninger jeg havde til det ene og andet, og så den måde, jeg levede mit liv på. Hvad jeg sagde og gjorde privat, og hvilke holdninger og synspunkter jeg gav udtryk for offentligt. Jeg skal ærligt indrømme, at det ikke altid er lykkedes.

DA JEG I 2009 interviewede Salman Rushdie, satte han ord på et problem, jeg havde tumlet med i forlængelse af Muhammed-krisen. Det havde været en blandet fornøjelse at iagttage, hvordan andre fortalte min historie og fortolkede mine motiver uden viden eller baggrund for det. Det følte som et overgreb, selvom jeg var klar over, at sagen havde antaget et omfang, hvor den levede sit eget liv. Folk projicerede deres egne sympatier og antipatier ind i striden om tegningerne og var mindre optaget af kendsgerninger. Ikke desto mindre var det ubehageligt at høre og se andre fortælle ens historie, uden at man selv kom til orde. Jeg havde i efteråret 2008 set et tv-program, hvor Rushdie talte om det eksistentielle udgangspunkt for mennesket som et historiefortællende dyr, og om, hvorfor kampen for retten til at fortælle sin historie er så vigtig. Da vi mødtes, bad jeg ham udbyde sine overvejelser.

Ifølge Rushdie bruger vi fra barnsben af og gennem hele livet fortællinger til at forstå og definere os selv. Fænomenet udspringer af et sprogligt instinkt, som er universelt og en del af den menne-

skelige natur. Derfor er forsøg på at begrænse denne udfoldelse ikke blot censur eller et politisk overgreb på ytringsfriheden. Nej, det er at øve vold mod den menneskelige natur, et eksistentielt overgreb, som forvandler mennesket til noget, det ikke er, sagde Rushdie. Forskellen på et frit og ufrit samfund er, at man i det første har friheden til uafbrudt at fortælle og genfortælle sin og andres historie. Man kan diskutere, være enig eller uenig. Debatten slutter aldrig, og undervejs kan man korrigere i takt med, at tiderne ændrer sig. Man får ny viden og indretter samfundet og dets institutioner på nye måder – og fortæller andre historier. Det skete med slaveriet i USA, nazismen i Tyskland og kommunismen i Østblokken.

Sådan forholder det sig ikke i lukkede og ufrie samfund. Her er det enkelte menneske frataget retten til at fortælle sin egen eller andres historie. Det er staten, der fortæller borgerne, hvad deres historie er. Selv bliver de umyndiggjort og reduceret til tavse og passive objekter. Staten tager monopol på historien og kommer efter folk, der udfordrer den officielle udlægning af begivenhedernes gang. Kritiske røster, der fokuserer på diktaturets undertrykkelse og krænkelse af borgernes rettigheder, også i historieskrivningen, rammes af censur, bliver spærret inde eller ryddet af vejen. Tyranniske regimer stjæler historien fra deres borgere og kunne aldrig finde på at acceptere borgernes ret til selv at fortælle deres egen eller andres historie, som de lyster.

Omvendt kan ingen i et demokrati påkalde sig den eksklusive moralske, religiøse eller politiske ret til at fortælle bestemte historier. Det indebærer, at muslimer har ret til at fortælle vittigheder og kritiske historier om jøder, mens vantro kan spidde islam alt det, de vil. Danskere kan håne svenskere og nordmænd, mens hvide kan lave grin med sorte, og sorte mænd kan fortælle sjofle vittigheder om hvide kvinder.

Der er intet underlødigt i, at et flertal forholder sig kritisk til et mindretal, der omskærer piger, et mindretal, der har en kultur, hvor piger risikerer at blive myrdet, hvis de bringer skam over klanen,

hvor tvangsægteskaber og polygami er en del af kulturen. At påstå, at det kun er minoriteter, der må fortælle vittigheder om sig selv og kritisere minoriteter, er groft diskriminerende og dumt. For konsekvensen er, at det kun er nazister, der må kritisere nazister, eftersom de i dagens Europa tilhører et forfulgt og marginaliseret mindretal. Det ville også indebære, at man først kunne have hudflettet kommunisterne i Rusland efter oktober 1917, da de greb magten ved et kup, mens man skulle have tiet stille med sin kritik i 1901, da kommunisterne var en lille og forfulgt minoritet.

Logikken er farlig, fordi den er med til at rejse mure mellem grupper i samfundet, der bekender sig til forskellige livsformer og værdier. Den bidrager til ghettoiseringen og mindsker udvekslingen mellem borgere på tværs af kulturer og religioner. I et demokrati er det vigtigt, at folk ikke spærres inde i ekkokamre, hvor ligesindede har en tendens til at få skærpet deres holdninger. Det er vigtigt at tale med hinanden på tværs af grupper, at blive eksponeret for andres opfattelser, ikke mindst dem, man er uenige i og finder forkastelige. Folk, der taler med hinanden, udveksler meninger og fortæller historier, vil over tid påvirke hinandens tænkning. I den proces er det svært at opretholde et billede af andres overbevisninger som onde, perverse eller vanvittige, medmindre de rent faktisk er det. Det afgørende er ikke, hvem der siger hvad, men hvad der bliver sagt, og at det er åbent for evig debat, hån, spot og latterliggørelse, seriøs og useriøs kritik. Det er argumenterne, der tæller, ikke ens hudfarve, religion eller politiske sympatier.

Om den strid, der ofte udspiller sig om, hvem der har retten til at fortælle historien, sagde Rushdie:

»Det spørgsmål har altid været i centrum for debatten om ytringsfrihed sammen med kampen om, hvordan en historie bør fortælles. Det var det, der lå bag angrebet på »De sataniske vers«, og det ligger også bag andre aktuelle angreb på ytringsfriheden. Det eneste svar, man kan give fra den side af debatten, hvor jeg befinder mig, er, at alle har ret til at fortælle historien, og alle har ret til at

fortælle historien præcis på den måde, de har lyst til. Det går tilbage til spørgsmålet om, hvilket samfund vi ønsker. Hvis man ønsker at leve i et åbent samfund, indebærer det, at folk vil tale om ting på forskellige måder, og nogle af dem vil vække utilfredshed og vrede. Hertil er svaret kontant: Okay, du kan ikke lide det, men der er også mange ting, jeg ikke kan lide. Hvis man ønsker at leve i et åbent samfund, er det prisen. I det øjeblik, man begynder at tale om at begrænse visse ytringer og kontrollere, træder man ind i en verden, hvor friheden ikke længere råder, og fra det øjeblik diskuterer man kun den grad af ufrihed, man vil acceptere, men man har accepteret selve princippet om ufrihed.<

FLEMMING ROSE havde ingen anelse om, hvilken global krise der skulle følge, da han en eftermiddag i september 2005 satte sig til tastaturet for at skrive den tekst, som motiverede Morgenavisen Jyllands-Postens publicering af 12 Muhammed-tegninger.

TAVSHEDENS TYRANNI er hans personlige beretning om en begivenhed, som fem år senere vedvarende sætter dagsordenen for debatten om, hvordan vi lever sammen i en multikulturel verden.

JYLLANDS-POSTENS FORLAG

ISBN 978-87-7692-000-0

9 788776 920005